

A társadalomtudományi kutatások

A társadalomtudományi kutatások terén, ami a feladatokat illeti, véleményem szerint sokkal élesebben vetődnek fel a problémák, mint más területeken, például a társadalomtudományok felsőszintű oktatásában vagy a pártoktatásban. Abszolút szükségszerű, mint azt a politikai nevelés és a szocialista kultúra kongresszusán Nicolae Ceaușescu elvtárs személyesen is hangsúlyozta, „nagyobb bátorsággal, nagyobb hozzáértéssel és elmélyültebben feltárni a hazai és az egyetemes gazdasági-társadalmi élet időszerű és távlati elméleti problémáit”.

Mint ahogy a kongresszus bejelentette, a kiemelt kutatási témák közé tartoznak pártunk, a szocialista építés és a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom tapasztalatainak elméleti általánosítása; a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom elméleti problémáinak és a kommunizmusba való átmenet törvényszerűségeinek kutatása; a döntési folyamatok és a vezetés problémái; a tudományos-műszaki forradalom (a továbbiakban TMF) műszaki-anyagi alapjának megteremtésére irányuló elméleti kutatások, a TMF hazai megvalósítására vonatkozó elméleti és gyakorlati problémák feltárása; a nagy világproblémák, korunk alapvető kérdései.

Ezek a kiemelt témák mind a kutatóintézetek, mind a felsőoktatásban működő tanerők részéről többleterőfeszítést követelnek. A tudomány, a technika és a termelési technológiák fejlődése annyira elsöprő erejű, hogy ha a társadalomtudományok nem tudnak ezzel a fejlődéssel lépést tartani, ha nem tudják kielégítően tisztázni a TMF-fel és a nagy társadalmi átalakulásokkal kapcsolatos különféle komplex jelenségeket, ez az ország társadalmi-gazdasági fejlődésének egészére is kihat. A társadalomtudományi kutatások egyik alapvető problémája egyrészt annak tisztázása, mit tekintünk ezen a területen alapkutatásnak, illetve alkalmazott kutatásnak, másrészt meg kell találni annak is a módját, hogy a kutatás társadalmi tényezőit hogyan kapcsoljuk össze a szocialista építés, egész társadalmi életünk mindenkor anyagi és szellemi szükségleteivel. E kérdés valódi horderejét akkor mérhetjük fel, ha a sokat emlegetett *integráció* kérdését is tényleges összefüggéseibe helyezzük. A kutatás, az oktatás és a termelés integrációját nem szabad összetéveszteni sem a tudományban, oktatásban és termelésben dolgozó szakemberek nélkülözhetetlen együttműködésével, sem a különböző tudományágak interdiszciplináris kapcsolataival. Itt valami olyan *minőségileg* mással van dolgunk, ami az összefogás és együttműködés minden eddigi formájához képest újat jelent. Nem beszélhetünk többé a három láncszem külön, párhuzamos fejlődéséről. Az alkotóelemek olyan szerves összekapcsolódásának, egymásbafonódásának vagyunk inkább szemtanúi, ahol az egység mindegyik tagja megőrzi személyes autonómiáját.

Elsősorban azt kell megértenünk, hogy a TMF feltételei közt milyen mechanizmusok szabályozzák az új ötéves terv — a TMF ötéves tervének — alapvető gazdasági és társadalmi-politikai változásait. A TMF-et ugyanis nemcsak a technika és a modern technológiai folyamatok fokozott fejlődése, nemcsak a termelőerők anyagi és szellemi tényezőinek átstrukturálódása jellemzi, hanem ezeknek a tényezőknek a tudományos kutatással való összefonódása is. A tudományos kutatásnak és a termelésnek ez az *új típusú* kapcsolata ma azért különösen jelentős, mert a tudományt (a természet- és a társadalomtudományt egyaránt) mind szervezettebb összefüggésbe hozza a termeléssel.

Ez a felfogás azon a meggyőződésen alapul, hogy a TMF korában a tudományok (a természettudományok, a műszaki tudományok vagy a matematika mellett a társadalom- és embertudományok is) nemcsak közvetve befolyásolják a termelőerők fejlődését, hanem közvetlenül is. Pártunknak az összes dolgozók ismeretei tökéletesítését célzó erőfeszítései (permanens oktatás, továbbképző tanfolyamok stb.) is abból a meggyőződésből fakadnak, hogy az általános tudás-szint emelése nem korlátozható bizonyos mozdulatok elsajátítására, legyenek ezek a mozgások a lehető legbonyolultabbak is, hanem a dolgozók általános műveltségének és szakképzettségének, alkotóképességének és racionális gondolkodásának szüntelen fejlesztését igényli. Nemcsak a technika előregedéséről beszélhetünk, hanem a technikát kezelő ember erkölcsi kopásáról is. A TMF hazai kibontakozását a munka emberi és intellektuális kiteljesedése jellemzi.

Ami az integrációt illeti, a TMF feltételei mellett lényegesen megváltozik egyfelől a termelésben részt vevő technikai személyzet képzésmódja, másfelől a munkaszervezés és a vezetés új formái közötti viszony. Végleg felszámolódik a hagyományos munkamegosztás, a termelés új módon való megszervezésével forradalmasodnak a termelési viszonyok. Csak ily módon lehet áthidalni azt, a kizsákmányolást olyannyira jellemző szakadékokat, amely a tervezést és vezetést elválasztotta a végrehajtástól, csak ily módon lehet megteremtteni az *egységet* a vezetettek és a nép szabad akaratából vezetéssel megbízottak között. Csak ily módon jelenthet az integráció tényleges forradalmat az oktatásban, kutatásban és termelésben, valamint e láncszemek egymáshoz való viszonyában, csak ily módon válhat a modern üzem egész oktatási forradalmunk gravitációs központjává. Végző soron csak ily módon érvényesítheti a munkásosztály hatalmát és vezető szerepét a tudományban és a technikában, csak ily módon vehet ténylegesen részt az oktatásügy forradalmasításában.

A társadalomtudományok integrációja messze lemaradt a természet- és műszaki tudományok termeléssel és oktatással való integrációja mögött. Vonatkozik ez a társadalom- és természettudományok egymáshoz való viszonyára is.

Feltétlen szükség van arra, hogy bizonyos alapvető kérdések közös, interdiszciplináris megközelítésére ösztönözzük a kutatókat. Főleg azoknak a problémáknak az esetében mutatkozik ez az igény, amelyek egyfelől a társadalom- és embertudományok, másfelől a természet- és műszaki tudományok számos ágazatával érintkeznek. E kutatások jellegét a TMF társadalmi hatásainak ellentmondásossága határozza meg.

Mindez az interdiszciplinaritás vagy transzdiszciplinaritás újfajta értelmezését követeli meg. Ne feledjük, hogy Marx és Darwin elméleti fejlődése szoros (persze semmi esetre sem mechanikus) összefüggésben volt egymással. Nemcsak a darwinizmus vett részt a társadalomról, a világról alkotott dialektikus materialista felfogás elméleti megalapozásában, a természettudományok általában is jelentős szerepet játszottak a marxizmus kidolgozásában, mely éppen a múlt század közepén, a nagy természeti felfedezések korszakában alakult ki. Ez azt jelenti, hogy Einstein, Planck, Bohr, Heisenberg vagy Wiener munkássága, a relativitás-elmélet, a kvantummechanika, a komplementaritás elve, a határozatlansági reláció ma hasonlóképpen jelentős szerepet játszik annak a forradalmi elméletnek a megalapozásában és kidolgozásában, amelyet *jelenkori marxizmusnak* lehetne nevezni. Szükség van arra — és nem újkeletű ez a kényszerítő szükségszerűség —, hogy magasabb szintre emeljük a marxizmust, és ezen belül alighanem a tudományos szocializmust elsősorban, mégpedig úgy, hogy a marxista gondolkodást a TMF tanulságaival gazdagítsuk, vagy más fogalmazásban: a marxista gondolkodást is bevonjuk abba a forradalmi folyamatba, amelyet konvencionálisan TMF-nek szoktunk nevezni. Annál is inkább szükség van erre, mert a TMF öt éves terve ezt a célt követi valamennyi tudományterületen, következésképp a társadalomtudományokban is.

Vannak olyan elképzelések (*nem* nálunk), amelyek e szükségszerűség nevében a lényegtől szeretnék megfosztani a marxista gondolatot, elválasztani a munkásosztálynak és forradalmi pártjának elméleti és gyakorlati tapasztalataitól, a világról és a társadalomról alkotott dialektikus materialista felfogástól. Vannak szociológusok, nem is kevesen, akik Daniel Bell-lel együtt arra a következtetésre jutottak, hogy „a történelem felgyorsult vonata szükségszerűen kisklikk egyszer”, „a változások gyorsuló irama képtelenné tesz bennünket arra, hogy alkotó módon viszonyuljunk a jövőhöz”, és a technikai növekedés előbb-utóbb stagnálásba fullad majd. (Vö. Daniel Bell: *Die Zukunft der Westlichen Welt*. Frankfurt am Main, 1976.) Természetesen a történelmi haladásnak, a jelenkori marxizmus távlatainak ez a fajta értelmezése teljes mértékben és alapvetően hibás, mivel még léteznek, bár sok tekintetben megváltoztak mindazok a feltételek, amelyek létrehozták a marxizmust. Ugyanakkor nem tagadható, hogy a marxista gondolat olyan minőségi jegyekkel gazdagodott és gazdagodott (többek között pártunk hozzájárulásának köszönhetően), amelyek az emberi lét valamennyi dimenzióját átalakították. (Nem véletlen, hogy a keresztény gondolat egyes képviselői is hangoztatni kezdik, hogy „a marxizmus a teológiai gondolkodás felfrissítésében és elmélyítésében is szerepet játszhat“.)

Ugyanakkor igen időszerűvé teszik egyrészt azt a kérdést, hogy miben áll a marxizmus alkotó továbbfejlesztése, másrészt, hogy hogyan nyerhetné vissza a marxista gondolat — különböző utakon — tényleges önidentitását.

Ne siessük el a választ ezekre a kérdésekre. Igaz, a társadalom mai élete nemcsak hogy nem azonos, hanem sok mindenben eltér annak a kornak a valóságától, amelyben Marx, Engels vagy Lenin éltek, vagyis az első ipari forradalom

és a tőkés iparosítás, illetve az imperializmus kialakulásának korszakától. A kapitalizmus mint társadalmi-politikai rendszer persze még nem lépett le a történelem porondjáról. Vannak olyan általános törvényszerűségek, amelyek a kapitalizmus születésétől napjainkig nem veszítették el érvényüket. Minthogy a történelmi fejlődés egy újabb szakaszába léptünk be, melyet a kapitalizmus általános válságának elmélyülése, a szocialista vilárendszer létezése, a TMF viharos terjeszkedése és a környezet válsága jellemez, a történelmi fejlődés új törvényszerűségeit kell felismernünk. Ez viszont elképzelhetetlen a marxista gondolkodás új, minőségileg magasabb szintre emelése, a társadalompolitikai és filozófiai gondolkodás újabb forradalma, a terület saját „kvantumelméletének” kidolgozása nélkül.

A természet- és műszaki tudományok jelentős eredményeivel szembesülve a társadalmi haladás új lehetőségeit kell feltárnunk újabb általánosítások és a társadalom- és embertudományok újabb teljesítményei révén. Minden lemaradás kockázatos: akadályozhatja vagy kitérőkre kényszerítheti az emberiség előrehaladását. Az egyik francia marxista történész szellemes megjegyzése szerint nemcsak olyanok vannak, akik tetiben és gondolkodásban egy forradalommal maradtak le, mint ahogy vannak tábornokok, akik egy háborúval maradtak le, s ezért vereséggel kellett fizetniük (azok a francia tábornokok, akik abban a hiszemben építették meg a Maginot-vonalat, hogy a II. világháború nem sokban fog különbözni az elsőtől, a saját sírjukat ásták meg vele), hanem olyanok is vannak, akik a gyorsuló idővel versenyre kelve, úgy próbálják felgyorsítani a történelem menetét, hogy bizonyos szakaszokat átugornak, pedig az „előrefutás” a szubjektív jószándéktól függetlenül szükségszerűen kudarcba fullad. Nincs olyan célkitűzés vagy stratégia, amely ne a valóság, illetve az adott történelmi szakasz lehetőségeinek ismeretére épülne.

Az elméleti kutatás fokozott erőfeszítésekre készíti a társadalomtudományok művelőit, mert a marxista gondolat csak akkor igazít el az élet dolgaiban, ha maga is az életben, az élet konkrét valóságában gyökerezik. A gyakorlat szükségleteivel szemben mutatózó elméleti lemaradást csak kítórtó, a gyakorlat igényeiben gyökerező kutatómunkával lehet felszámolni. Meg kell értenünk az új társadalmi jelenségek és folyamatok tartalmát és lényegét, világosan és jó előre fel kell ismernünk a fejlődés várható tendenciáit, közelebbi és távolabbi jövőnk körvonalait, ha valóban előre akarunk lépni, ha meg akarjuk előzni magunkat a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom létrehozásában, ha hozzá akarunk járulni a világorradalom menetét és általában korunk nagy problémáinak megoldását késleltető nehézségek elhárításához.

A szocialista építés hazai problematikája mellett — ennek középpontjában kétségkívül a sokoldalúan és harmonikusan fejlett szocialista társadalom problémája áll — nagyobb figyelmet kell fordítanunk egyrészt a jelenkori kapitalizmus kérdéseire, másrészt arra a problematikára, amely a kapitalizmusról a szocializmusra való átmenet demokratikus jellegével függ össze. E két kérdéskör különben is komplementáris módon kiegészíti egymást. A jelenkori kapitalizmus általános válsága ugyanis tovább mélyül, és a népek sorsa, az emberiség jövője szempontjából aligha közömbös kérdés, milyen *demokratikus* kiutat lehet találni ebből a válságból. Ne feledjük el, hogy az 1929—1933-as gazdasági válságból nem egy ország a fasizmusban kereste a kiutat. A jobbratolódás veszélyével bizonyos mértékben ma is számolni kell. Ami a szocializmusra való átmenet problémáit illeti, a fejlett tőkés országokban működő kommunista pártok csöppet sem érdektelen kísérletei és eredményei ellenére, melyek során mindig a gyakorlat döntötte el bizonyos elméleti vonatkozások előzetes vagy utólagos helyességét, nem állíthatjuk, hogy lezárultak a viták, hogy elhangzott az utolsó szó ezen, a kommunista mozgalom és a szocializmus jövője szempontjából döntő elméleti és gyakorlati jelentőségű területen. A különböző utak komplementáris szemléletmódja olyan realitása korunknak, melytől elméletalkotó tevékenységünk nem vonatkozathat el.

Senki előtt nem titok, hogy a tudomány egyetlen ágában sincs megállás, az elméletek továbbfejlődnek, új tudományágak, új elméletek jelentkeznek. Elég itt csak a fizika fejlődésére hivatkozni, anélkül hogy bővebben kitérnénk a klasszikus mechanikára vagy a modern kvantumfizikára. A kvantummechanika fejlődése már maga is több szakaszra oszlik, melyek közül az anyag utolsó másik formájának, a mezőnek kvantummechanikai megközelítése sem tesz pontot a fejlődésre. Vannak a mikrokozmoszban vagy a mikromikrokozmoszban olyan folyamatok és jelenségek, amelyeket a kvantumelektrodinamika segítségével sem tudunk megmagyarázni. Új elméletekre van szükség.

Néha azt szoktuk mondani, hogy túl sok az elmélet, vagy hogy még hiányzik az új elmélet megalkotásához szükséges bizonyító anyag valamely tudományágban vagy a tudomány területén általában.

Van egy olyan törekvés is, melyben az elméletalkotás egyetemes érvényre aspirál. Ennek egyik útja a meglévő elméletek extrapolálása, a másik egy olyan új elmélet kidolgozása, mely a vizsgált kérdésekre minden szinten megpróbál ki-
elégítő választ adni. Az egyik ilyen — eredménytelen — kísérlet Heisenberg ne-
véhez fűződik.

A tudománytörténet tanúsága szerint mindenható elméletek sohasem voltak. Hozzátehetjük, soha nem is lesznek. Az ember életéhez hasonlóan minden elmé-
letnek van serdülőkora, virágkora és öregkora, amikor szembekerül az újabb
tényekkel, s a konfliktusból újabb eszmék, hipotézisek, állítások, teóriák születnek.

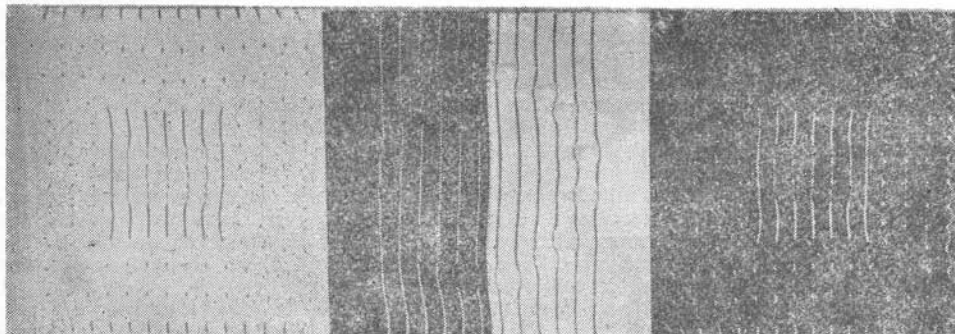
Az új elmélet azonban nem váltja fel egyszer s mindenkorra a régieket: az
anyag létezésének (mozgásának) különböző szintjeihez különböző elméletek kap-
csolódnak. Ha a mechanikai mozgások tanulmányozásában a mikrokozmosz szint-
jéről a makroközmosz szintjére lépünk, vagy fordítva, vagy a klasszikus mecha-
nikára, vagy a kvantummechanikára kell támaszkodnunk.

A jelenkori társadalmi élet kivételes bonyolultsága és változatossága olyan
új társadalmi és társadalompolitikai elméletek kidolgozására kényszerít bennün-
ket, amelyek híven tükrözik a történelem új valóságát. Ezért nem lehet megérteni
és a siker reményével irányítani a fejlett tőkés országok TMF meghatározta tár-
sadalmi-politikai folyamatait, ha körömszakadtáig ragaszkodunk azokhoz a kon-
cepciókhoz, eszközökhöz és módszerekhez, amelyek segítségével győzött a politikai
forradalom, és a gazdaságilag elmaradott országokban sikerült hatalomra juttatni
az eddig kizsákmányolt osztályokat. És nem lehet a hatalmi politikára és az
egyenlőtlenségre alapozó régi elméletek álláspontjáról új alapokra helyezni a nem-
zetközi viszonyokat.

A szocializmusra való áttérés különböző módozatait tekintve kellő megértés-
sel kell fogadnunk, és nem revizionista vagy opportunisták kísérletnek bélyegezni
a különböző nem marxista gondolkodók elméleteit is. Nem vitás, hogy a kapita-
lizmust többféle álláspontból lehet bírálni. Ez a kritika éppúgy támaszkodhat az
előbb említett alapokra, mint ahogy elképzelhető a kapitalizmus kritikája polgári,
kispolgári vagy akár a baloldali radikalizmus alapjairól is. A dogmatizmusra jel-
lemző szarvashibát követnénk el azonban, ha bizonyos álláspontokat csak azért
nyilvánítanánk antimarxistának, mert eltérnek a valamikor megfelelőnek bizo-
nyult elméletektől. A kapitalizmus vagy akár a szocializmus valamennyi bírálóját
egy kalap alá venni abszurdum. Ezt racionális abszurdumnak nyilvánítani azt
jelentené, hogy valami, valami nagyon lényeges nincs rendben, ami az adott
motivációtól függetlenül mindig a felelőtlenségnek kedvez.

Pártunk — amint azt a XI. kongresszuson elfogadott program, illetve az
RKP KB által elfogadott intézkedési terv bizonyítja — észre tudta venni az újat,
és meg tudta tartani a szükséges egyensúlyt egy olyan múlt között, melyet nem
kívánunk mechanikusan meghosszabbítani, és egy olyan jövő között, amelyet a
tudományos szocializmus állandóan tökéletesedő és gazdagodó eszközeivel szeret-
nénk megvalósítani hazánk területén.

Aradi József fordítása

Károly Gyöngyi: Triptichon